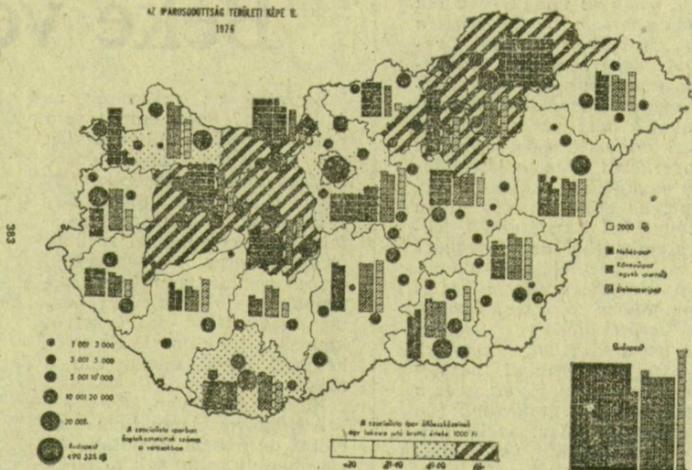

Az iparosodottság térképén a megyék területét betöltő jelzések az egy lakosra jutó ipari állóeszköz-állományt mutatják, a fekete, szürke és sraffozott kockák a megyék szocialista iparában foglalkoztatottak ágazati (nehéz-, könnyű- és élelmiszeripar) megoszlását, a fekete körök pedig a városokban foglalkoztatott ipari dolgozók számát.

A mezőgazdasági fejlettség térképén látható jelek: az egy hektár termőterületre jutó üzemi termelési érték a tsz-ekben; a fekete oszlop a traktorsűrűséget, a pontozott oszlop a műtrágyafelhasználást, a sraffozott oszlop az 1 hektár termőterületre jutó 1976. évi mezőgazdasági beruházás értékét mutatja.

A termelőerők változó térképe

Az ország gazdaságföldrajzi térképét az ipar termelőerőinek folyamatos gyarapodása évtizedről évtizedre újrajazolta. A felszabadulás előtti időkből örökölt térképet az jellemzte, hogy az ipar több mint a fele — még az élelmiszer-feldolgozás is — a fővárosban összpontosult, s ami nem ott volt, az is egyenlőtlenül helyezkedett el. Éspedig Észak-Magyarországon, a Sajó völgyében, Észak-Dunántúlon Győrött és környékén. Elvéve ugyan, az ország egyéb részeiben is volt ipar — szén-, olaj- és bauxitbányászat, az Alföldön malom- és cukoripar —, amely elsősorban energiahordozókat, alapanyagokat, félkész termékeket állított elő. Ez az ipari térkép még 1950-ben is hiteles volt, hisz az újjáépítés akarva-akaratlanul a régi állapotokat rekonstruálta.

A szocialista iparosítás a kezdetől és tudatosan törekedett az ipar termelőerőinek racionális területi fejlesztésére, ám a természeti erőforrások elhelyezkedését nem hagyhatta figyelmen kívül. 1950–1960 között elsősorban az ország északi részében, egyidejűleg keleti és nyugati irányban haladt az iparosítás. A Dunántúlon — a Balatontól északra — létrejött a bauxit-timföld-alumínium és a nehézevegypari bázis, ettől északabbra, már a Duna mentén éfőltanyag-, műszálgártó és kőolajfeldolgozó ipar. Budapesttől keletre főként az észak-magyarországi, a borsodi iparvidék izmosodott, ahol a rekonstrukciók bővítették a bányászatot, a kohászatot, a gépgyártást, az új beruházások pedig megteremtették a körzet villamosenergia-, építőanyag- és nehézevegyparát.

A hatvanas évek elejére a magyar ipar új erővonalai a Balaton–Budapest–Miskolc ipari tengely mentén, de főként attól északra bontakoztak ki, az ettől délebbre fekvő területeken az ipar térhódítása, előrehaladása kisebb mértékű volt. De már ez is mérsékelte az ipar Budapest-centrikusságát.

Az elmúlt több mint másfél évtized során az ipar már több irányban terjeszkedett, s a legértelmezesebben a Balaton–Budapest–Miskolc ipari tengelytől déli és délkeleti irányba. Erre ösztönzött a szénhidrogén-termelés fokozatos áthelyeződése az iparilag kevésbé fejlett alföldi lelőhelyekre, amit érthetően nyomon követett az új ipari üzemek telepítése. Mint természeti erőforrás, a víz is tevőlegesen befolyásolta az iparfejlesztést és telepítést. Az ipartelepítés mind a Duna, mind a Tisza mentén már csak a déli országrészek felé haladhat, szemléltető példa erre az első atomerőmű telephelye is.

A szocialista iparosítás kezdeti szakaszában a munkaerő ment az iparhoz, később az ipar települt a munkaerőhöz.

Napjaink ipari térképe már

nem mutat Budapest-centrikusságot, hisz a főváros részesedése az ipar termelőerőiben kevéssel múlja felül lélekszám szerinti arányát. (Aránya az ipari dolgozók létszámában 28,5, az ipar állóeszközeiben 24 százalék.) Az ipari potenciál területi elhelyezkedése ma már megközelítően arányos és egészséges. (Abszolút értelemben sohasem lehet arányos, mert az ellentmondana a természeti erőforrások elhelyezkedésének.)

A központi regionális körzet vezető szerepe az iparban ma már több szempontból is vitatható, példának okáért a technikai felszereltség mutatója mind az észak-dunántúli, mind az észak-magyarországi körzetekben lényegesen kedvezőbb. Az ipar ter-

melőerőinek területi átrendeződése egyébként nemcsak a főváros és a vidék, hanem város és falu összefüggésben is módosította a helyzetet. A magyar ipar jelenleg mintegy 1,7 millió munkást és alkalmazottat foglalkoztat, s közülük mintegy 400 000-et a községekbe települt ipar.

Az ipari fejlettség kiegyenlítő-dése — noha ez korántsem teljes és maradéktalan — a munkaerő-gondokban is kifejeződik. A gyarkorta elhangzó megállapítás — Budapestben csökken az ipari dolgozók száma, vidéken még nővekszik — pontosításra szorul, mert újabban a vidéki városok jelentős részében — általában a felsőfokú és kisvárosokban, szerepkörű városokban — is apad az ipari létszám, ennek ellenkezője csak a közép- és kisvárosokban, nagyközségekben tapasztalható.

A termelőerők és teljesítmények a népgazdaság másik alapvető ágazatában, a mezőgazdaságban is gyarapodtak — a mezőgazdaság állóeszközei példaként 1960 óta több mint háromszorosára nőtt —, ez azonban a mezőgazdaság korábbi területi erőviszonyait nem módosította alapvetően. Az ágazat fejlettsége — eszközellátottsága, egységnyi termőterületre jutó bruttó jövedelme — Pest, Komárom és Csongrád megyében legkedvezőbb. Ezeket követik az alföldi megyék. A fejlettség másik pólusán Somogy, Zala, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén helyezkedik el.

A gazdaság termelőerőinek racionális fejlesztése és elhelyezése, a különböző régiók, megyék gazdasági fejlettségének közelítése és kiegyenlítése nemcsak a szűkebb értelemben vett ipar- és mezőgazdaság-fejlesztési politikának követelménye és célja. Szorosan összefügg ez az életszínvonal-politikával is. Ahogy népgazdasági szinten sem lehet az életszínvonalat a termelőerők fejlettségétől, a termelés növekedésétől elszakadva növelni, ez az összefüggés, kapcsolat területi vetületben is fennáll, érvényesül. A gazdasági fejlettség regionális és megyei szintkülönbségeinek csökkenése a jövedelmi viszonyokban is tükröződik, az átlagkeresetek összege a hat gazdasági körzetben és a 19 megyében szűk határok között tér el a népgazdasági átlagtól.

A gazdasági fejlettség régiók és megyék közötti kiegyenlítése bőköpenyegű fogalom; a területfejlesztés olyan objektumai is ide értendők, mint a lakás, a kommunális ellátás, a szolgáltatás, az üzlet-, az oktatási és egészségügyi hálózat stb. Aligha tagadható, hogy a termelőerők területi átrendeződése közepette e tekintetben is érvényesült az arányos fejlesztés követelménye. Ebben a vonatkozásban azonban még korántsem jutottunk addig, mint a termelőerők fejlettségének közelítésében.

A fasizmus végnapjai Magyarországon

1944. szeptember 23-án este 22 óra 30 perckor jelentette a Kossuth rádió, mely akkor még külföldről, Moszkvából sugározta adásait a magyar népek: „Arad eleste után az orosz haderő Makkó, Szeged és Békéscsaba irányába nyomul előre. Magyarország helyzete napról napra katasztrofálisabbá válik, a déli irányból haladó oroszok már csak fele akora távolságban állnak Budapesttől, mint a Kárpátoknál harcoló magyar csapatok.”

Másnap, 1944. szeptember 24-én 14 órakor a londoni rádió magyar adása így hangzott:

A magyar történelemnek ebben a legvégezetesebb órájában a Károlyi Mihály elnöklété alatt álló londoni Magyar Tanács a következő sürgős üzenetet küldi magyarországi honfitársainak:

— A magyar határon a Vörös Hadsereg! Lakatos (1944. aug. 29-én őt nevezte ki Horthy kormányzó miniszterelnökké — K. E.) nyíltan beismerte, hogy az ország védelmen az Egyesült Nemzetek túlnyomó erejével szemben... Lakatos azonban elmulasztotta, hogy levonja az ebből a válságos helyzetből adódó következtetéseket. Tudja, hogy a helyzet reménytelen, mégis kész a magyar katonák tizezreit feláldozni a Vörös Hadsereg elleni meddő küzdelemben. A Lakatos-kormány még ma is a halogatás kétkulcsos politikáját folytatja, márpedig határozottságra és gyors cselekvésre van feltétlenül szükség... A magyar haderőnek csatlakoznia kell az Egyesült Nemzetek haderőjéhez, a németek üldözésére és megsemmisítésére.

Mindez több mint hét hónappal azután történt, hogy Hitler csapatai megszállták Magyarországot. Röviden az 1944. március 19-i német megszállás következményei: 1. Horthy kormányzó hajlandó volt menesztetni a hirtapolitikát folytatott Kállay-kormányt, mely kormány egyrészt kiszolgált a németeket nyersanyag- és ipari termékek szállításával, másrészt titkos tárgyalásokba bocsátkozott a szövetségesekkel a háborúból való esetleges kiugrás érdekében; 2. Horthy és az új, a Sztójay-kormány beleegyezett abba, hogy a magyar csapatokat a keleti fronton újból bevessék az első vonalban, vagy más szóval azt, hogy a magyar katonák megszálló feladatok helyett részt vegyenek a harcokban; 3. Horthy szabad kezet adott a Sztójay-kormányának a zsidókérdés radikális megoldására, azaz a fái védelmi törvények alapján zsidóknak minősített magyar állampolgárokat gettókba zárására, majd deportálására.

Amikor 1944. szeptember 23-án a Vörös Hadsereg első egységei elérték az ország délkeleti részén — Battonya, Elek, Gsanádapáca, Királyhegyes térségében a magyar határt —, az ország lakosságának döntő többsége már világosan látta, tudta, hogy a hitleri Németország ezt a háborút elvesztette, és hogy a német fasizták oldalán folytatni a harcot — egyszerűen esztelenység. De a magyar uralkodó osztályok vezető politikusai csak nehezen és késlekedve vonták le a helyzetből adódó következtetéseket. Bethlen István gróf, aki 1921-től 1931-ig volt az ország miniszterelnöke, 1944. június végén javasolta ugyan Horthy kormányzónak a Sztójay-kormány felváltását egy olyan új kormányval, mely képes lenne a háborút „lelikvidálni” — olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehet, de a kormányváltásra csak majd másfél hónappal később, Románia kiugrása után került sor, és még akkor is úgy próbálták javítani, akkor is arra törekedtek, hogy elkerüljék a Szovjetunióval a közzelmen tárgyalásokat.

Amikor pedig hosszú húzavony után, 1944. szeptember 20-án Horthy elküldte megbízottját Moszkvába — az előzetes fegyverszünet megkötésére — és 1944. október 11-én végül is aláírták

az antifasizta koalíció három vezető hatalma, a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia által megállapított fegyverszüneti egyezményt, Horthy semmit sem tett a fegyverszünet sikeres megvalósítására.

Milyen kötelezettségeket vállaltak — a kormányzó felhatalmazása alapján — a kormányzó megbízottjai?

A legfontosabb: Magyarország szakít a náci Németországgal, csatlakozik az antifasizta koalícióhoz, és fegyvereit a hitleri haderő ellen fordítja. De sem Horthy, sem a magyar királyi vezérkar nem ohajtott fegyverszünetet kezdeni a németek ellen.

Igy történt, hogy amikor 1944. október 15-én, vasárnap, amikor a munkások, munkaszüneti lévén, nem dolgoztak a gyárakban, Horthy kormányzó a rádió útján közzétette a fegyverszüneti proklamációt, a németek, nyilas cinkosai segítségével, órák alatt könnyűszerelem meghúsfőták az elő nem készített fegyverszüneti kísérletet. E német akcióit Winkelmann tábornok, az SS magyarországi főparancsnoka és Veessenmayer budapesti német követ készítette elő — közvetlenül Hitleről kapott parancsok alapján.

Szálasi Ferenc, a Hungarista Mozgalom vezére 1944. október 16-án vonult be — német Tigris-tankok fedezete mellett — a Királyi Várba, november 4-én, miután „nemzetvezető” elnevezéssel új államfői méltóságot kreáltatott a maga számára, az országgyűlésben letette a hivatalos esküt. A náci Németország Szálasi uralomra juttatásával mindenestre elérte, hogy a nyilas rendszer az ország minden mozgósítható személyi és anyagi erőforrását a háború folytatásának szolgálatába állította.

Az „eredmény” — a rideg számok, tények tükrében: Részben vagy egészben elhurcolták 415 gyár, üzem és műhely berendezését, felszerelését. Vízi úton 570 uszályhajón 135 ezer tonna, vasúton 60 ezer vagont árut és nyersanyagot hurcoltak ki az országból — arra nézve, hogy az országutakon, teherautókon, szekereken és „lábon” mennyi értéket vittek ki, nem folyt anyaggyűjtés... De nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a Harmadik Birodalomba vagy a náciuk uralma alatt levő területekre „került” 26 000 személygépkocsi, 5600 tehergépkocsi, 30 000 motorkerékpár, 793 mozdony, 2058 vas-

úti személy- és 33 481 teherkocsi, 13 személyhajó, 111 uszályhajó, 3 tengerjáró hajó, 28 vontatóhajó, 66 csavargózs... De 1944 őszén már volt egy másik Magyarország is. A felszabadult városokban, községekben a nép maga vette kezébe a hatalmat — a népi szervek, a nemzeti bizottságok útján. És 1944. december 21-én Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, mely megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, hadat üzent a náci Németországnak, és megkezdte egy új ország alapjainak lerakását.

Jelképes — és nem véletlen —, hogy 1945. március 15-én, amikor a leghevesebben dúlt a balatoni védelmi csata, Debrecenben a nép kormány elfogadta a nagybírtok felosztásáról és a dolgozó parasztság kezébe juttatásáról szóló rendeletet. A gyárakban az üzemi bizottságok ellenőrző, irányító tevékenysége érvényesült, az írők, a művészek, a tudósok tudásukat, tehetségüket a nép szolgálatába állították — nagy volt a feladat: új országot kellett építeni...

KARSAI ELEK

MEZŐGAZDASÁGI FEJLETTSÉG TERÜLETI KÉPE 1976

